

9/ 153.
ACTA REG. SCIENT. VNIVERSITATIS VNG.

ANNI MDCCCXCIV—XCV.

FASCICVLVS II.

A BUDAPESTI

KIRÁLYI MAGYAR TUDOMÁNY-EGYETEM

UJJÁALKÍTÁSÁNAK

CXV. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

MDCCCXCV. ÉVI MÁJUS HÓ 13-án

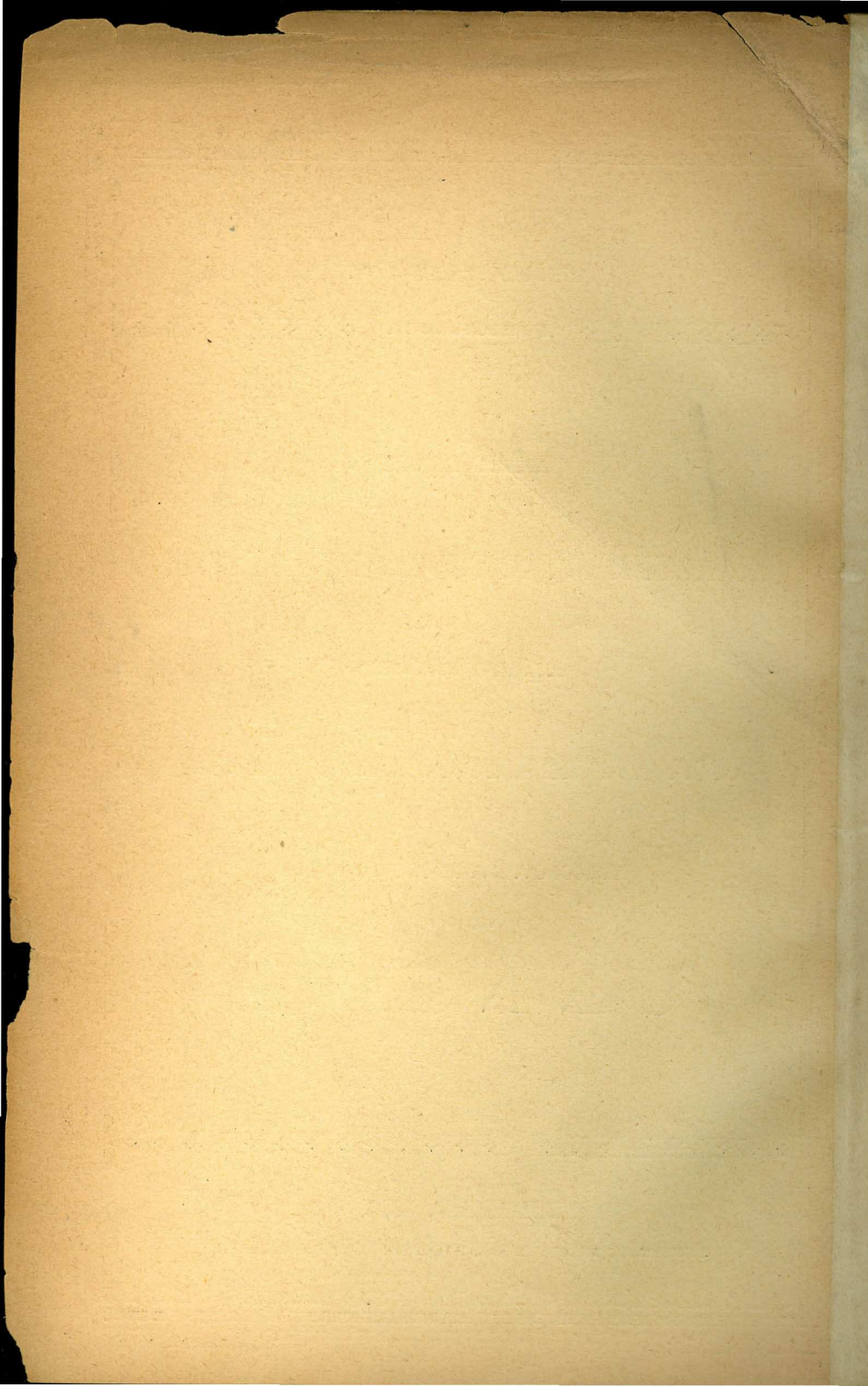
TARTOTT

Ü N N E P E.

1152/95
BUDAPEST, 1895.

NYOMATOTT A MAGYAR KIR. EGYETEMI KÖNYVNYOMDÁBAN.

G/ 153.

ACTA REG. SCIENT. VNIVERSITATIS VNG.

ANNI MDCCCXCIV—XCV.

— FASCICVLVS II. —

A BUDAPESTI

KIRÁLYI MAGYAR TUDOMÁNY-EGYETEM

UJJÁALKÍTÁSÁNAK

CXV. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

MDCCCXCV. ÉVI MÁJUS HÓ 13-án

TARTOTT

Ü N N E P E.

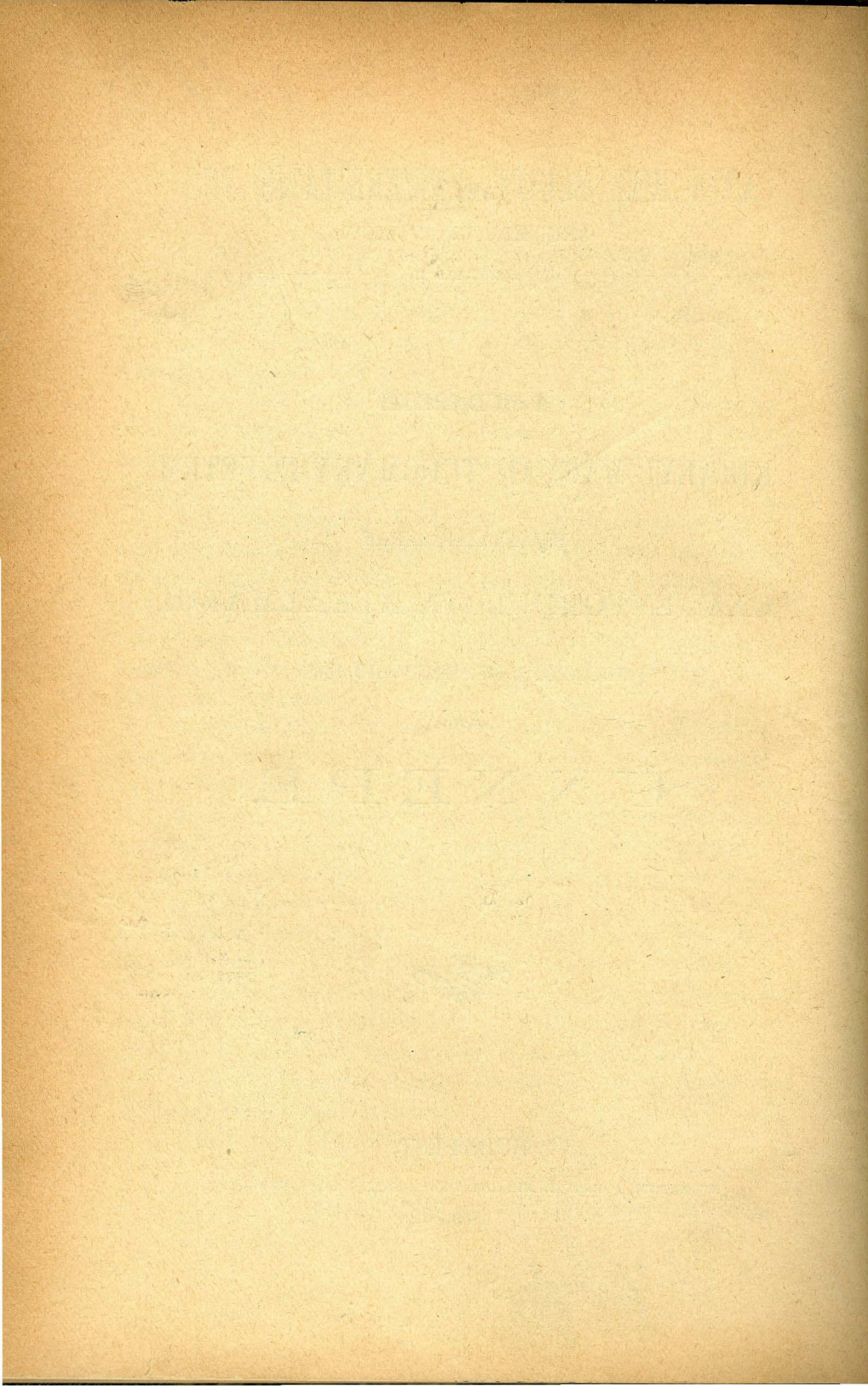

BUDAPEST,

NYOMATOTT A MAGYAR KIRÁLYI TUD.-EGYETEMI KÖNYVNYOMDÁBAN

1895.

A TUDOMÁNYOK, AZ EGYETEMEK ÉS A KÖZJÓLÉT.

BESZÉD

MELYET

A BUDAPESTI KIRÁLYI TUDOMÁNY-EGYETEM

UJJÁALKÍTÁSÁNAK 115. ÉVFORDULÓJA

ALKALMÁBÓL

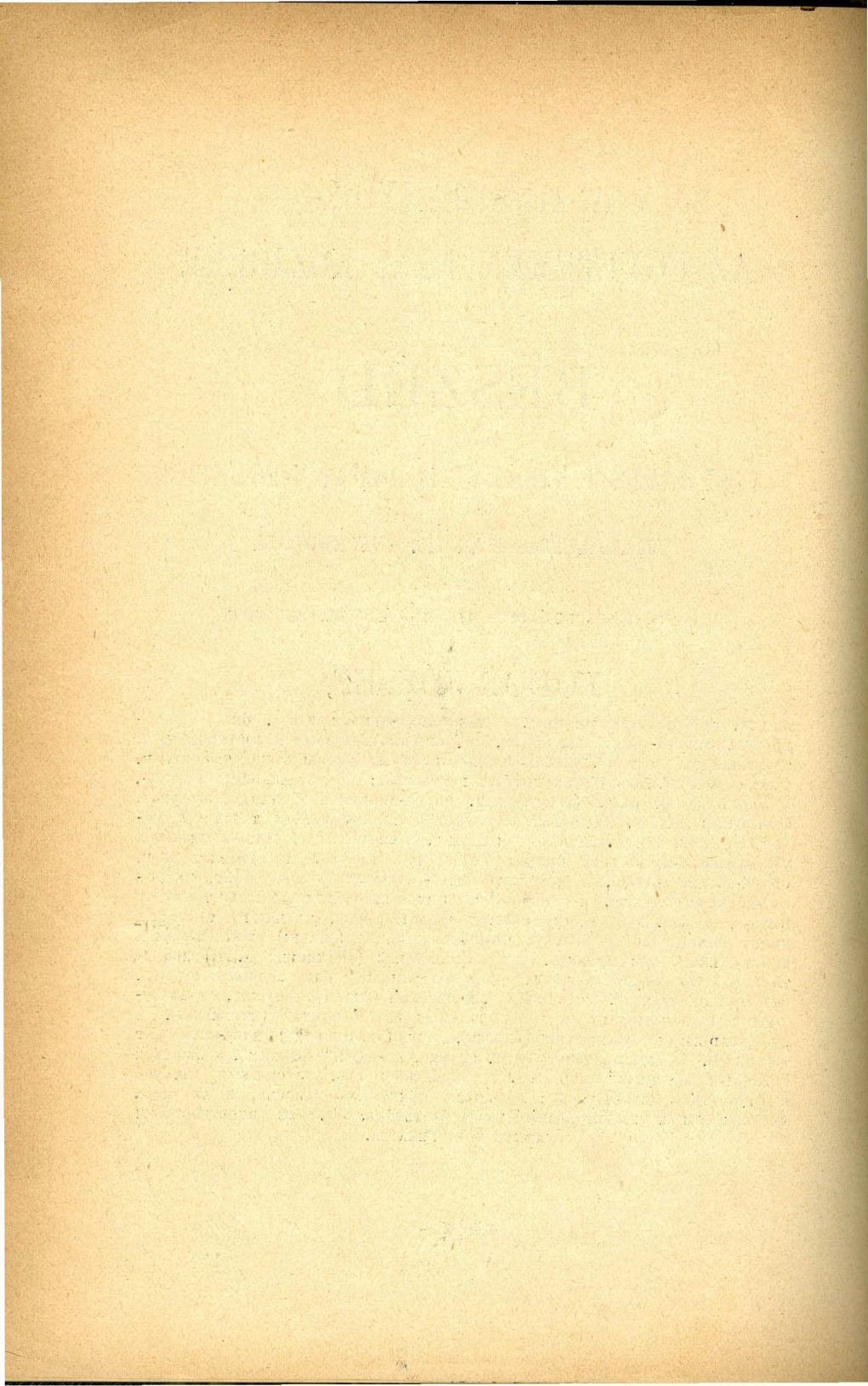
1895. ÉVI MÁJUS HÓ 13-ÁN MONDOTT

FODOR JÓZSEF,

A KIR. TUD. EGYETEM RECTORA, A VASKORONA-REND LOVAGJA, ORVOS-SEBÉSZ-DOCTOR, SZEMÉSZ- ÉS SZÜLÉSZMESTER, A CAMBRIDGEI EGYETEMEN A JOGTUDOMÁNYOK TISZTELETBELI DOCTORA, A KÖZEGÉSZSÉGTAN ÉS AZ ORVOSI RENDŐRSÉG NY. R. TANÁRA S A KÖZEGÉSZSÉGTANI INTÉZET IGAZGATÓJA; A M. T. AKADÉMIA RENDES-, A BELGA ÉS AZ OLASZ (TURINI) KIR. ORVOS-AKADÉMIA KÜLTAGJA; AZ ORSZ. STATISZTIKAI TANÁCS, AZ ORSZ. KÖZEGÉSZSÉGI TANÁCS RENDES TAGJA; A FŐ- ÉS SZÉKVÁROSI TÖRVÉNYHATÓSÁGI BIZOTTSÁG, A MAGYAR SZT. KORONA ORSZÁGAI VÖRÖSKERESZT-EGYESÜLETE ORVOSI TANÁCSÁNAK RENDES, A BUDAPESTI KIR. ORVOS-EGYLET ALAPÍTÓ, A BUDAPESTI MENTŐ-EGYESÜLET ÉS A BUDAPESTI FOGÁSZ-EGYESÜLET TISZTELETI, A KOLOZSVÁRI ORVOSTERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT RENDES, A KIR. MAGYAR TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT ALAPÍTÓ TAGJA; A NÉMET GESELLSCHAFT F. ÖFFENTL. GESUNDHEITSPFLEGE (BERLIN) TISZTELETI ÉS A NÉMET VEREIN FÜR ÖFFENTL. GESUNDHEITSPFLEGE (FRANKFURT A. M.) RENDES TAGJA; A „SANITARY INSTITUTE OF GREAT BRITAIN“ ÉS A „SOCIETY OF MED. OFFICERS OF HEALTH“, ÜGYSZINTÉN „SOCIETÀ D'IGIENE FIORENTINA“, AZ „ASSOCIATION INTERNATIONALE POUR LE PROGRÈS DE L'HIGIÈNE“ (BRUXELLES), A „SOCIEDAD ESPANOL DE HIGIENE“ (MADRID), A FINN (HELSINGFORS) ORVOS-EGYESÜLET TISZTELETI, A BELGA „SOCIÉTÉ ROY. DE MED. PUBLIQUE“ LEVELEZŐ, A „SOCIÉTÉ FRANÇAISE D'HYGIÈNE“ KÜLTAGJA, A NEMZETKÖZI HYG. CONGRESSUS ÁLLANDÓ BIZOTTSÁGÁNAK RENDES TAGJA; A MAGYAR KÖNYVKIADÓ TÁRSULAT S AZ ORSZ. KÖZEGÉSZSÉGI EGYESÜLET ALAPÍTÓ TAGJA ÉS ELNÖKE, STB.; AZ ORVOSTUDOMÁNYI KARNAK VOLT DEKÁNJA.

A tudományok, az egyetemek és a közjólét.

Kétszázhatvan esztendeje immár, hogy PÁZMÁNY PÉTER, a legnagyobb magyar főpap, 100.000 forinttal, akkoron mesés összeggel, egyetemünket megalapította.¹ A magyar nemzet há-
lája egyete-
münkalapító-
iránt.

Ime ez a pompás ezüst jogar, az ő ajándéka, az egyetem rektorainak jelvénye, a mely ma is itt fényeskedik előttünk, kétszázhatvan esztendő előtt tanúja volt egyetemünk ünnepi megnyitásának.² Mennyi és mily fényes gyülekezetet látott az immár! Mennyi szép, mennyi ideális, mennyi tudós és hazafias gondolat és eszme hangzott el már előtte!

Igaz, egyetemünk alapításakor még csonka vala: hittudományi és bölcsészeti karból állott csupán; de ama csonka egyetem is, amaz időben, a mikor kelet és nyugat egyaránt célúl tűzi vala a magyar nemzet megsemmisítését, megbecsülhetetlen védőbástyája leve a nemzet főnnállásának. És azt is tekintetbe kell vennünk, hogy akkoron a tudományokat majdnem hogy teljesen ama karok képviselték.

Azt hiszem, hogy helytelen volna egyetemünk alapításának eme történetét csak egy ünnepünkön is elhallgatni. Hadd tudja az ország, milyen nemes lelkek ültenek Magyarország legfőbb egyházi székében, és hadd lássák mások, hogy évszázadok nem elégségesek

¹ 1635. május 12-ki alapító levéllel. L. Pauler. Egyet. tört. I. 4. l.

² L. Bita Dezső, Rectori beszéd, 1885., 41. l.

arra, hogy egy hazafias, nemes tettet e haza fiai s gondolkodói elfelejtsenek.

PÁZMÁNY PÉTER egyeteméhez csatolták később (1667) LÓSY és LIPPAY primások a jogi kart, és sokkal később (1769) MÁRIA TERÉZIA királynő az orvosi kart. 1780-ban, negyven éves uralkodása alkalmából elérkezettnek látta a királynő az időt, hogy a törökök pusztításaitól való félelemből Nagyszombatba telepített egyetemet Budára, az ország fővárosába költöztesse.

A magyar történelem szívet, lelket izgató dolgot mond el MÁRIA TERÉZIA királynőről. Csodaszép mesének kellene tartanunk elbeszélését, ha nem volna az olyannyira igaz.

És leírja a történelem a szépséges, szerelmes, ifjú királynőt, a mindenha látott legbüszkébb őt trón sarkját, a mint álnok ellenfelektől hitszegően megtámadva, ama trón kegyéből meggazdagodottaktól cserben hagyva, reszkető szívvel, könnyes szemekkel tárja karjait segítségért a fény napjaiban lenézett magyar nemzet felé. És beszél az a történet egy lovagias nemzet szíve megdobbanásáról. Arról, hogy e nemzet elfeledte az évszázados keserőséget, a mint ott látja Szent István koronájának fölkent hordozóját kifosztásnak, megalázásnak kiszolgáltatva. És a mit hajdan az Árpádok alatt művelt ez a nemzet, azt tette egy lélekkel megint: lóra ült és kardot rántott, s e bátor, e szilaj, de mindig nemeslelkű és hű nép verejtékével s patakozó vére árán porba alázta az árulókat, megszégyenítette a hűteleneket, — régi trónja dicsőségét visszaszerezte a királynőnek.

Igaz, trónját és hatalmát visszanyerve MÁRIA TERÉZIA királynő, csakhamar *Imperatrix* lett és a *Rex*

Hungariae majd-majd feledésbe merült, de azért a királynő és császárné élte fogytáig hangoztatta, hogy ő jó magyar, és hogy szíve telve hálával e nemzet iránt.

E hálájának legkimagaslóbb és legmaradandóbb két kifejezése volt: *oktatásügyünknek* és *közegészségügyünknek* újjáteremtése és fejlesztése. Kibocsátá a királynő a *Ratio Educationis*-t (1777), általa szabályozva oktatásügyünket; Budára telepíté (1777), *reorganizálta* (1780) egyetemünket, ez által hasznosságában, életképességében magasra emelve azt; és kibocsátá a *Generale Normativum Sanitatis*-t (1770), egészségügyi közigazgatásunk első, szervező Codex-ét.

Egyetemünk MÁRIA TERÉZIA által való újjáalakításának ünnepét immár 115 éve üli meg, mindenkor hálával telt szívvel és dicsőítő ajkakkal.

Ez mai ünnepünknek is a feladata.

Félreismerhetetlen és sajátságos vonása a magyar szívnek a szinte túlárado hálaérzete azok iránt, a kik a nemzet jótévedői valának. A magyar hála-kultuszt uez jeleseivel: az Árpádokkal, a nagy Anjouval, Lajossal, a Hunyadiakkal, Mária Teréziával, épúgy mint politikai vezéreivel: a Rákóczyakkal, Deákkal, Széchenyivel Andrassyval, Kossuthal.

Ez az elfojthatatlan, túlárado hálaérzet feltűnő és ritka jellemvonása a magyar nemzetnek, — ép azért a külföld előtt jóformán érthetetlen. Innét van az, hogy e nemzet kegyeletnyilvánítását pl. KOSSUTH LAJOS iránt olyannyira félreértik, félremagyarázzák.

Ime 115 esztendeje, hogy hálattelten ünnepeljük MÁRIA TERÉZIA királynőnek azt az érdemét, hogy *egyetemünket reorganizálta*, megerősítette s gazdagította, —

míg Bécsben a *Mária Terézia-émlék* alig emlékezik már a magyar nemzet áldozataira MÁRIA TERÉZIÁÉRT! Én a magyar szívnek ezt a generosus hálaérzetét egyrészt a nemzet forró hazaszeretetének tulajdonítom, — másrészt pedig a magyar nép lovagias jellemének tudom be, a mely soha sem képes adós maradni a jóért, — de a rosszért sem. S azért úgy vagyok meggyőződve, hogy senki sem épít biztosabban ez országban, mint a ki a nemzet hálijára épít — csak legyen érdeme hozzá.

Tisztelt gyülekezet! Régi szokás, hogy egyetemünk újjáalakításának ünnepén a rektor beszédet mond — még pedig természetesen többnyire a tudományokról, egyetemünk élete köréből. Engedjék meg, hogy én is a *Tudományokkal és Egyetemünkkel*, valamint ezek viszonyával a *Közjóléttel* szemben foglalkozzam.

Kérem figyelmöket!

A tudomá-
nyok fejlő-
dése.

Sajátszerű a tudományok támadása és fejlődése az emberi nembn.

Alapja az az ellenállhatatlan ösztöne az embernek, a melyről már ARISTOTELES beszél, *hogy mindent tudni akar*. Ez az ösztön kezdetlegességeiben, mint kíváncsiság, meg van az állatban is, s a lelki képességekkel párosan emelkedik az emberben az alacsony kíváncsiságtól a magas lényeg- és oknyomozásig, a tudományig.

Az őskor s az ókor is, sőt a középkor nagy része, alig emelkedett felül azon az alsó skáláján a lélek munkájának, a kíváncsiságon, és könnyen ki volt elégíthető, mert alig tud vala gondolkodni.

Ez volt a *kíváncsiság* kora.

Majd következett azonban az a kor, a mikor gondolkodni kezdtek az emberek, s most olyan dolgok is foglalkoztatták az ember elméjét, a melyek fölötté állottak a látható, érthető tüneményeken. E kort különösen a kereszténység alkotja, a mely minden gondolkodást, minden tudást, minden tudományt arra törekedett egyesíteni, hogy a láthatóból és felfoghatóból magyarázza a láthatatlant és felfoghatatlant, a mely nem lehetett más, mint az ő hite tanítása.

Ez volt a *gondolkodás kora*, — a theologia, a philosophia, a metaphysika kora.

A harmadik korszak akkor kezdődött, a mikor belátták az emberek, hogy sok dolog azért és addig érthetetlen és felfoghatatlan, mert és a míg lényegét és okát ki nem kutatták. Meggyőződtek, hogy a láthatatlannak, a felfoghatatlannak legalább egy-egy atomját jobban megközelítjük egy vizsgálattal, egy positiv megfigyeléssel, mint egy egész élet abstract elmélkedésével, philosophiájával. És úgy vélekedtek, hogy a megismert atomokból állanak az ismeretlen molekulák, ezekből pedig talán megismerhetjük a megfoghatatlant. Tehát nem a véghetetlenen, láthatatlanon, megfoghatatlanon kell a tudósnak a megismerés, a tudomány munkáját *megkezdnie*, hanem a kicsinyen, a közelfekvőn, a hozzáférhetőn, megfoghatóan, s szüntelenül, fáradhatatlanul előre kell haladnia a megfoghatatlan felé.

Hogy ebből az ismeretből fog-e származni és mikor a véghetetlen, a megfoghatatlan ismerete . . . ki tudja megmondani? De arra törekszik folytonos munkával, abban reménykedik a tudomány. De ezzel egyszersmind, inkább mint bárminő philosophiával vagy frázissal,

tanusítja, hogy keresi ugyan, de *nem ismeri* még és azért *nem is tagadhatja* a véghetetlent, a megfoghatatlant. A szívével azonban ő is érzi, a lelkével ő is sejti azt. És ez érzése, sejtése korántsem kell, hogy ellentétben álljon a theologia, a philosophia, a metaphysika alapgondolataival és tételeivel, s hogy ezeket absolute megtagadja; — s a ki mégis tagadja, tudományos basis nélkül tagadja.

Ez a buvárkodás, a *reális tudományok kora*.

A tudományok hasznossága a közjólétre nézve.

A tudományok sohasem voltak oly fontosak az emberiségre, a társadalomra s annak jólétére nézve, mint mai napság, és ez a befolyásuk a közjólétre folyton gyarapodik, a mint szaporodik a földön az emberi nem, a mint növekednek az emberben — a kultúrával párosan — az igények, s a mint e szaporodó népet s igényeket egyre nehezebb a puszta természetnek kielégítenie.

A társadalom és állam még csak a legközelebb mult századokban is beérte a theológiával és egy kevés mindennapos empyriával, — legfőlebb még egy kevés jogtudománynyal. És teste és lelke ki volt elégítve. A többi tudomány volt avagy nem volt, — és tudjuk, hogy alig-alig volt — nem érdekelte az államéletet. A philosophus bátran szőhette maga körül metaphysikai ábrándjainak kezdetet és véget nem találó hálóját; a tapogatózó természetbúvár nem volt más, mint legfőlebb versenytársa a boszorkánynak, a bűbájosnak; az empyriából élő orvos együtt vándorolt vásárról-vásárra a vele egyenlő rangú kuruzslókkal; a technikust egy-egy művész avagy ezer-mester helyettesítette. A társadalom pedig akkoron hatalmasokból állott, a

kiké volt minden, — és gyengékből, a kik a hatalmasokéi voltak s emberszámba alig mentek.

Mennyire megváltozott ma már a föld képe, a társadalom élete a tudományok reális művelése által. Psychologikus jogtudomány ül a bírói székekben; statisztikus és humanisztikus — a gyengét is emberként támogató — államtudomány vezeti az állami közigazgatás ezernyi kantárszárát; az experimentális orvostudomány nélkülözhetetlen az egészségi közigazgatás kormányrúdjánál, — a természettudomány és a technika a vezető erő a modern élet, gazdaság, közlekedés, ipar, kereskedelem minden ágában. Az elektromos erő csodaszorrel győzedelmeskedik időn és téren; a gőz hatalmasabbá válik, mint tenger és bércz. És ezen erőkkel él állam és társadalom kényelme és jóléte érdekében. Felkutatják az ezelőtt hozzáférhetetlen földsegeket, s benépesítik; felkutatják az állat-, növény- és ásványvilágot s kihasználják a társadalom, az ember jólétére. Meglesik az egész nép érverését, szíve dobbanását, betegségeit, s éppen a legveszedelmesebbeket, a fertőző epidemiákat elhárítják, korlátok közé szorítják. Gyógyítják a legszörnyűbb betegségeket, mikhez annakelőtte emberi ész nem fért hozzá, — a veszettséget, a difteriát.

És nem kételkedhet immár senki, a ki ért és gondolkodik, hogy a társadalom nem lehet meg többé ama tudományok nélkül, melyek e haladást létrehozták; nem kételkedik senki, hogy eme tudományok haladásával még jobban felvirul a társadalmi jólét, s hogy azoknak sorvadása az emberi nemet — vagy legalább annak gyenge részét — inségbe, nélkülözésbe, elnyomorodásba, elvadulásba, pusztulásba juttatná.

A tudomá-
nyok csődje.

Vagy talán mégis van valaki, a ki az államéletnek, a közjólétnek magasra fejlődöttségét csak a közel multtal szemben is föl ne ismerné, s a ki tagadná, hogy e fejlődést a tudományoknak munkája és haladása hozta létre? Van valaki, a ki haragos szemmel nézné a tudomány e fáradhatatlan munkáját az emberiség érdekében s a ki a munkás tudós kezéből ki akarná csavarni munkája ásóját, kapáját, — hitét akarná venni munkája hasznosságában, becsületességében?

Igenis vannak ilyen emberek, épúgy, mint vannak a rendes látású és gondolkodású emberek közepe között öntudatlan színvakok és öntudatos skopeok is.

Sok jel mutat arra — a mi szinte hihetetlen —, hogy az újabb időben ismét oly hangulatok ébrednek, áramlatok indulnak, a melyek a tudományok művelésének ellenségesek. Kétkedést akarnak hinteni a tudományok céljai, megbízhatósága ellenében; kicsinylik őket és eredményeiket, hogy elfordítsák tőlök a bizalmat, a rokonszenvet, a mely nélkülözhetetlen rájuk nézve, mert ezáltal szerzik meg a támogatást, a mely, ha csökken, ha kiapad, megakad a tudományok művelése is.

A sok jel közül egy a német birodalomban napirendre hozott ú. n. *felforgató-törvény*, a mely a lélek repülését akarja láncra verni, — más jel az a cikely, a melylyel a francia sajtó legelterjedtebb közege, a *Revue de deux Mondes* akarja a tudományok hasznosságát s hitelét diskreditálni, — és sok más jel csak nézzünk körül.

BRUNETIÈRE, ama folyóirat szerkesztője, azt írja lapja ez évi első füzetében, hogy a tudomány immár csődöt mondott.¹ A tudományt szájhősködéssel vádolja,

¹ „Après une visite au Vatican.“ R. d. D. M. 1895. I.

a mely nem tudja beváltani ígéretét, azért — szerintem — „la science a perdu son prestige!“ Bizonyításul CONDORCET-t citálja, a mult század encyclopaedistáját, a ki ígerte, hogy a tudomány meg fogja újítani a föld színét, és RENAN-t, a ki állítja, hogy „la science . . . . fournira toujours à l'homme le seul moyen qu'il ait pour améliorer son sort“.

BRUNETIÈRE szerencsétlen hivatkozásaiival. Először is azért, mert a mit itt citál, azt épenséggel nem cáfolja meg és nem is cáfolhatja ép eszű, szemű emberek előtt, — másodszor azért, mert mind a két tudós nem azok közül való, a kiknek a munkáját ő első sorban sújtani akarja: azok nem is természettudósok.

A szájhösködés vádja pedig éppen a természettudományokkal szemben igaztalan, mert a valódi természettudomány — kevés természettudós kivételével — épenséggel nem ígér többet, mint a mit, a mivel bír, s nem állít többet, mint a mit tud. A természettudós egész munkairánya szerény, kételkedő, óvatos, mert hisz a természetben mindenütt tapasztalható véghetetlenség mellett positive látja saját kicsinységét. Tudja, hogy kevés az, a mit eddig tud, ismeri tévedései sorát is. Mindazáltal a mit tud, és a mit kutat, arra büszke, arra reménynyel tekint, mert látja, hogy az reális valami, mint a bánya aranya. És sajnosan félreismeri a tudományok és tudósok szellemét, a ki azt hiszi rólok, hogy „meghajolást“ kívánnak a társadalomtól,¹ holott csupán megismerést sürgetnek.

Más tudósok, köztük BRUNETIÈRE, amazokkal szemben igenis kérkedők. Azt hiszik és hitükben hisznek, hogy tudás nélkül is megfejtik a mindenséget, benne

¹ H. ö. Pesti Napló, 1895 május 2.; 5-ik oldal.

a multat s a jövődöt, mert az nekik olyan, mint a milyennek ők gondolják. És e hitük minden jottája számára föltétlen meghajolást követelnek az egész emberiségtől.

BRUNETIÈRE avval az épenséggel nem új szemrehányással támadja továbbá a tudományokat, hogy nem képesek megmagyarázni az ember eredetét, jövő rendeltetését; hogy az anatomia, a physiologia nem mondják meg, mi lesz testünkkel, mi lesz ennek rendeltetése.

De vajjon hol és mikor ígérte a komoly tudomány, az anatomia, physiologia, hogy mindezt egyhamarjában meg fogja fejteni? Sehol. — Ha pedig BRUNETIÈRE többet várt a tudománytól, mint a mit megadott, akkor nyilván félreértette annak szavait, ígérését, — naivan, mint az egyszeri menyecske a férjét, a ki tengeri útra vitte. Nézd angyalom — susogja a boldog férj — a leáldozó nap izzó korongja miképen fog azonnal a tengerbe merülni. Istenem — szepegi az asszonyka, füleit bedugva — szörnyen fog sisteregni!

Igaz tehát, hogy a természettudomány nem mond meg mindent, sőt nagyon is keveset mond, azért, mert a mit mond, azt be is kell bizonyítania, s nem elég mondania.

De vajjon többet ér-e ARISTOTELES-nél — a ki nem tudta megmondani, honnét valók a csillagok — az a görög tudomány, a mely egy sereg szép csillagra az égen rámondta, hogy valaha szép leány, Andromeda, Ariadne, Berenice volt a földön és Zeus emelte fel az égbe — de ezt nem tudta bebizonyítani mással, mint azzal, hogy sok tudós és bölcs ember így adta elő, így hitte a dolgot.

És milyen türelmetlenek BRUNETIÈRE és társai. Kicsínylik, hogy a physiologia nem tudja megmondani, mi a test rendeltetése. De hisz a physiologia alig száz éves tudomány; s azok a másik tudományok, a melyekkel BRUNETIÈRE nagyra van, sok ezer esztendő alatt nem tudták megmondani ugyanazt, — ha pedig mondták, nem tudták bebizonyítani.

Nyugodjék meg BRUNETIÈRE, a mai tudomány nem mondott csődöt, és nem is mond addig, a míg csupán azt állítja, a mit tud, s nem tagadja, hogy létezik olyan is, a mit nem tud.

És meg lehet elégedve tudomány és a társadalom, a tudós és nem tudós egyaránt a tudományok mai helyzetével és fejlődésével. Ma béke uralkodik a tudományok s tudósok között. Az egyik szabadon fejlesztheti ismereteit és bűvárolhatja a természetet. A másik szabadon munkálhat a lélek örök üdvén. Mind a kettő pedig serkent és tanít a haza boldogításán fáradozni.¹ Nem akadályozza őket immár az elfogultak és hiúk erőszakoskodása, türelmetlensége.

És meglehet elégedve a társadalom is a tudományokkal, mert a tudományok nem hogy megtámadnák, megrontanák a társadalmat, az emberiség jólétét, megnehezítenék az ember testi és szellemi existenciáját, hanem inkább felkutatják, gyarapítják, fejlesztik a jót és hasznosat és szerteosztogatják az összesség, az egész emberiség számára.

Nem mondott csődöt a tudomány, mert hisz látjuk, hogy ma, talán inkább, őszintébben s öntudatosabban, mint valaha, tisztelik a valódi vallásosságot,

¹ H. Ö. AGLIARDI érsek, pápai nuncius beszédét a Szt. István-társulat küldöttségéhez. Pesti Napló, 1895 április 22.

a lélek és szív ösztönét, — ha másért nem, úgy humanizmusból; látjuk, hogy az ember becsületét, igazságérzkét és szükségletét védi és kielégíti a mai jogtudomány, teste és munkája biztonságát védi a mai közigazgatás, az ember munkája terhét könnyíti a gőz, a villamos erő, a technika; az ember élelmét szaporítja a természettudomány sok ága; az ember egészségét oltalmazza s teste szenvedését enyhíti, munkaképességét növeli a hygiene s az orvosi tudomány; látjuk, hogy e tudományokkal együtt tisztulnak az erkölcsök, gyarapodik a föld éltető képessége, nő a munkaerő, fogy az inség, betegség, járvány.

És nagy szerencsétlenség is volna emberre és társadalomra nézve, ha a tudományok is, meggondolatlanoktól felbújtvá, hiúktól elragadva, erőszakosoktól vezérelve, nevezetesen pedig — a mint ezt BRUNETIÈRE alapjában véve cselekszi — *politikai, hatalmi célokra mozgósítva* elhagynák mai békés magatartásukat és a kölcsönös tiszteletet, és versengésre, a suggerálásra, mi több, az erőszakos proselytagyűjtésre s ezek kihasználására adnák magukat.

A tudományok békéjét nem szabad könnyelmű kezekkel felkavarni.

A tudományok legfőbb ápolói a főiskolák szaktanárai.

A tudományoknak és a társadalom jólétének eme kölcsönösségi viszonyából foly az emberiségnek az a nyomós érdeke, hogy a tudományok:

1. műveltessenek, — gondolkodással, búvárkodással és kutatással fejlesztessenek;
2. oktatással terjesztessenek, másokkal közöltesse;
3. az államélet, a közjó céljaira kihasználtassanak.

E feladatok teljesítésében fő részük van az egyetemeknek.

A tudományok művelésének magasztos és közhasznú voltát elismeri ugyan a társadalom túlnyomó része, de azért ne gondolja senki, hogy a tudományt valami nagy általánosságban művelik, ápolják immár, avagy hogy annak művelését érdeme szerint méltányolják. Ellenkezőleg; a tudományok valódi művelői, előbbrevivői egyre fogynak és munkájok is még mindig sok más, silányabb munkánál kevesebbre becsültetik.

A tudományos bűvárok gyér számának egyik fő oka pedig az, hogy a tudomány, minden ágában, fölötte nagyot haladott, úgy, hogy a vele foglalkozótól sok ismeretet és sok munkát kíván meg, a mire kevés ember képes és még kevesebb hajlandó.

Hol van a multaknak az a boldog bölcsesége, a mikor az egyes ember akár az összes tudományokat uralhatta. HIPPOCRATES még azt kívánta az orvostól, hogy a csillagászatban is jártas legyen. ARISTOTELES, PLATO az összes akkori tudományokat teljességükben birták és uralták. Még LAVOISIER is nem csupán nagy chemikus volt, hanem hírneves astronomus is, de botanikus is, sőt még matematikus is.

Manap az olyan mindentudó, a tudományok nagy terjedelménél fogva, képzelhetetlen, — a felületesen, ámbár sokat tudót pedig nem becsülik meg. Ki törődik ma azzal a tudóssal, a ki a föld, a csillagok fölött akar véleményt mondani, s nem tud physikát, geológiát; avagy ki hallgat arra a philosophusra, a ki az elme tüneteményeit akarja magyarázni és nem ért psychopathológiához; és ki bízik abban a hygienikusban,

a ki epidemiákról szól és nem ismeri a fertőző baktériumok életföltételeit.

Nem csupán az egyes tudományszakok nőttek ki immár az egyes ember elméleti kapacitásának határain túl, de a szakmák egyes disciplínái is. Önálló tudomány-individuumokká nőttek ezek is, más-más kutatási térrel, iránynyal, eszközökkel és rendeltetéssel.

De nehezíti még a tudományos kutatás munkáját s elriasztja a munkást az is, hogy a mai inductiv búvárlat sok eszközt, anyagot kíván s nem elégszik meg a régi philosophus padlásszobájával. Kellően felszerelt intézetek, gyűjtemények, tömeges megfigyelések, adatok nélkül a mai tudomány nem művelhető, mert az egyszerű, könnyen megoldható fundamentalis kérdések után, melyeket valóban és csakhamar meg is oldottak, következnek immár a komplikáltabbak. És nem véletlenség dolga és nem is kizárólag zsenialitás kérdése az, hogy például a párisi gazdag Pasteur-intézet, a berlini páratlan epidemiológiai intézet, valamint pl. a jól ellátott bukaresti kórbúvárlati intézet többet mutatnak fel a fertőző betegségek búvárlatában, mint Európának többi, sokkal szerényebb viszonyok közt élő rokonintézetei.

Érthető ezekből, hogy a tudományok művelése és fejlesztése immár legnagyobb részt az egyetemek, illetve a főiskolák falai közé húzódott, a hol még leginkább feltalálja a búvárkodáshoz szükséges szellemi erőket s anyagi eszközöket.

Nem kerül nagy körültekintésbe, hogy meggyőződhessünk, hogy a tudományok gyűjtői, azoknak búvárai, bővítői valóban túlnyomólag az egyetemek és főiskolák tanférfaiból kerülnek ki, a mivel nem

akarom tagadni, hogy az egyetem körén kívül is vannak velük teljesen egyenlő, de sőt esetleg még nagyobb érdemű tudósok.

Az egyetem tanára nem csupán tanítója, elreptetője tudományának a hallgatóság előtt, s nem csupán vizsgáló gépe az államnak, mint sokan hiszik és képzelik — s ha van ilyen is, annak a kormány az oka, a mely az olyan tanárt kinevezi — hanem az egyetemi tanár egyetemi óráin és funtióin kívül az egész nemzet kulturájának gyűjtője, tárháza, munkása. Így látjuk, hogy a jogásztanárnak tudománya a jogtudományok, a judicatura, a törvényhozás tudományos tartalmára és niveaujára hat be, — az orvostanaré nem csupán tanítványai tanítására, de az egész orvosi rend tudományos emelésére, edzésére, a közegészségügy irányzására; a technikus tanár az ipari, kereskedelmi, közlekedési intézmények, közmunkák fejlesztésére foly be stb. Az egyetemek, főiskolák konyháiban, tanáraik és tanítványaiknak szellemi munkájával készül, sül, föl első sorban — de nem kizárólag — az a szellemi táplálék, melylyel dúsan teríthetnek az akadémiák, melylyel táplálkoznak nagyszámú tudományos, kulturális és közigazgatási egyesületek, testületek, hatóságok, — és egyáltalán ők tanítják az egész nemzetet a szellemi, tudományos táplálkozásra,

Túlzás nélkül elmondhatjuk hogy nem lehet egy ország fejlődöttebb a tudományokban, a kulturában, s ezek nyomán magasabb fejlődésű állami és társadalmi életében, törvényhozásában, közigazgatásában, mint a milyen kulturával és tudománynyal legfőbb tudós és tanító intézetei, egyetemei s főiskolái bírnak.

Eme kölcsönös viszony a tudományok s az állam-

élet, úgyszintén a tudományok és az egyetemek (főiskolák) — tehát egyszersmind az utóbbiak s az államélet között teszi a főiskolákat az államélet legfontosabb tényezőivé, szellemi centrumaivá. És nem a népiskola emeli az egyik népet a másik fölé kulturában, mert hisz az analfabeták száma nagyobb Franciaországban, Olaszországban, mint nálunk, — valamint a középiskolák sem teremtoi és fentartói a nemzet kulturájának, habár fontos szerepüket, az *előkészítést* a legmagasabb szellemi munkára, a tudományok recipiálására és reprodukálására beismerjük és megbecsüljük; *a nemzet kulturájának és ezáltal társadalmi jólétének alapvetői s folytonos ápolói az egyetemek, a főiskolák.*¹

Minden művelt nemzet meg is becsüli azért egyetemeit, főiskoláit. Különösen meg kell becsülnünk nekünk magyarokul, mint minden kicsiny nemzetnek.

Nagy nemzetekben erős, hatalmas a nemzeti erő, még kultúra nélkül is; másrészt sok forrása van náluk a kultúrának. Ha egyik egyetemük vagy főiskolájuk, ennek egyik-másik tanára nem is felel meg a föntebb leírt egyetemi ideálnak — a mint hogy mindenütt a világon vannak hiányos egyetemek és méltatlan tanárok — mégis pótlást talál a hiány más egyetemeikben, más tanáraikban. Kicsiny nemzetek ellenben, nevezetesen mi magyarok, csakis magasabb kulturánk által tarthatjuk meg nemzeti különségünket, s a szomszéd nemzetek mellett, fölött szellemi, sőt állami önállásunkat, s e kulturánkat csakis minden

¹ És ebben nincs semmi kicsinyítő a népiskolák s középiskolák ellen; mert hisz világos, hogy ezeknek kulturális foka szintén az egyetemtől függ, a mely közvetlenül avagy közvetve az ő tanítóikat is kiművelte.

erőnk kihasználásával és megfeszítésével, főiskoláink segítségével tarthatjuk meg és fejleszthetjük.

Serkentsen bennünket e tekintetben a példa, melyet az egyetem megbecsülésében a szomszéd, szintén kicsiny oláh nemzet mutat. Ez év elején, március 26-án, ülte meg ottan KÁROLY király 25 éves uralkodásának jubileumát — s ez alkalomra, mint a lapok írják, a király, királyné, trónörökös s az államhatalom legmagasabb képviselői jelenlétében felavatták az új *egyetemet*, szemben a királyi palotával. A király alapítványt tett a szegény tanulók számára s beszédet mondott, intve az ifjúságot, hogy a haza fejlődésére és virágzására vezető úton haladjon.

És Te, szegény magyar Alma Materünk, egy negyed ezredéves fennállás után, egy ezredik évében élő nagy és népes királyságban, olyan mult után, minővel NAGY LAJOS, MÁTYÁS idejében, félezredév előtt birtál, ma könnyörögve fordulsz a fővároshoz teremért, hogy ünnepet ülhess MÁRIA TERÉZIA királynő hálás emlékezetére, miután az öreg jezsuita-zárda, melyben szállásoltak vala, már több mint évtizede összeroskadott és még ma sem épült fel.

Tudomány és államélet tehát egyaránt jól berendezett főiskolákat, egyetemeket kívánnak meg. De nyilvánvaló, hogy az *egyetem jósága azért még sem az egyetemi épületekben, avagy berendezésekben, hanem a tanárok és tanítványok munkásságában rejlik*. Ezek adják az életető lelket az alkotmányba.

Igen jól mondá EÖTVÖS LÓRÁNT báró rektori beszédében (1891): „az egyetemi kérdés mindenekelőtt személykérdés.”

Tudósok és
tanárok meg-
becsülése.

A tanárok tudományától, ügybuzgalmától, munkakedvétől függ első sorban az egyetem eredménye; és azokat a százezreket, mibe egyes intézet kerül, azt a nagy összeget, mibe asszisztensek, szolgálk, fűtés, világítás, fentartás kerülnek — s azt a szép és drága időt, a mit évről-évre száz és száz ifjú lélek a tanár szavaiért elveszteget: *azt mind a tanár szelleme, képessége és munkakedve van rendelve kamatoztatni.* Megdöbbentő tudat ez a kötelesség-tisztelő tanárra —, és figyelmeztetés az államra és társadalomra nézve. Azért annyira, de olyannyira fontos kérdés a tanárszékek betöltése, kivált nálunk, hol még a legjelentősebb tudományszakokat is, évtizedeken át, egyes személyek, tanárok, képviselik; ezért oly fontos továbbá a már kinevezett *tanárok munkaképességének és munkakedvének ébrentartása.*

Rektor elődeim közül többen és ismételten foglalkoztak ezzel a katexochen tanárkérdéssel, s ismételve hallattak panaszokat az állam-kormányzattal, sőt a társadalommal szemben.

Eötvös báró mondja előbb idézett beszédében: „nálunk nem szokás a tanár személyes értékének oly nagy fontosságot tulajdonítani, a minőt az megérdemel.“ S ez valóban így van. Társadalmunk elhanyagolja, nem méltányolja, sőt elég gyakran akarva kicsinyíti kulturánk legelső harczosait, az egyetem tanárait, s ennek káros következménye, közvetlen és közvetett kinyomata ott látszik minden kulturális viszonyon, az államélet minden pályáján, minden művén.

Az egyetemnek, illetve a tanároknak ama kicsinyítése szinte divat még a sajtóban is és ennek nyomán a közéletben. Olvassa csak el valaki a

cikkelyeket, a mik például a folyó tanév megnyitásakor is egy s más lapban egyetemünkről megjelentek! Azt mondja az egyik tekintélyes napilap: „Egyáltalában az egész egyetem nem egyetem, nem iskola, hanem egy mindenképen elhanyagolt, a célját semmiben el nem érő, a feladatait semmiben meg nem oldó, s a kötelességeit semmiben sem teljesítő intézmény; mulasztások tanyája, társadalmi kórságok tenyésztő helye; első kezdeteiben ép úgy, mint végső eredményeiben valóságos megrontója annak az ifjúságnak, melyet készületlen, fölszereletlen, illuzióiból kifosztva s rideg életfölfogással megmételvezve szabadít rá az emberiségre.“

Valóban lélekemelő buzdítás, jó Veni Sancte! az egyetemi tanár számára, fáradságos évi munkája megkezdése napján!

És látjuk, hogy számos művelt ember szemében az Abszi zsenialis gyerek, mert nem jár előadásokra; mindennapos tréfa, — az erősebbekről nem szólok — hogy egyik-másik professor előadásán jól lehet aludni. Valóban szinte megfoghatatlan, hogy az a sajtó, az a közvélemény, a mely elismeri a legegyszerűbb néptanító érdemeit, a mely tisztelettel tekint a középiskolák tanári karára, épen az egyetemmel szemben gyakran ilyen egyoldalú és igaztalan s ez által hazafiatlan. Megfoghatatlan volna, ha nem látnók az egyetemi tanárok elleni kifakadások háttérében a politikai célzatot, — máskor pedig még rosszabb valamit.

Egyáltalán kurtán szeretnek elbánni nálunk a tudományos szakismerettel!

Mindennapos dolog, hogy majd fenn, a kormányzat székében, majd a tanácskozó termek zöld asztalainál, avagy a poharazás közben elbizakodott tudat-

lanok kikelnek a szakférfiak, a „tudósok“ (a mint ők mondják) ítélő-képessége, megbízhatósága ellen, még szakszerű kérdésekben is, s saját „józan“, „praktikus“ eszükre — még díszesebb jelzőkkel „szerénységből“ nem merik magukat ékesíteni —, saját értelmességükre hivatkoznak. Gúnyolják a tudós, a szakértő lassú, nehezen megállapodó íteletét egynémely kérdésben, és nem értik meg, hogy ez onnét való, hogy a tudós ama kérdések minden zúgába, minden nehézségeibe belát, s mindent megfontol. A tapasztalt vezető a havasokban lassabban halad előre, mint a szeles tapasztalatlan, mert az tudja, hogy sima felszín alatt rianások, hóhidak lehetnek, a melyek a gondatlanul és értelmetlenül reálépőt elvesztik.

Hányszor látjuk azt a praktikus eszűt gyorsan elkészülni fontos szellemi munkával, törvénnyel, szabályrendelettel, utasítással, oly módon, hogy kölcsönveszi máshonnét, az osztráktól, némettől, a kész „simli“-t. Ezeknek nem kell, fölösleges a tudós. De hogy kölcsönvett alkotásuk jól van-e választva, megfelel-e a mi viszonyainknak, nem ütközik-e össze meglevő egyéb alkotásainkkal, arra nem érnek rá, nyilván nem is tudnak gondolni.

Egész társadalmunkban nagyon is elharapódzott a törekvés könnyen, gyorsan, kényelmesen itélni, fáradság nélkül, gondolkodás nélkül dolgozni. Tanulmány, komoly megfontolás, beható mérlegelés nem divatosak — nem is találjuk, vagy csak kivételesen, állami vagy társadalmi életünkben, a törvényhozásban, a közigazgatásban, sőt immár a tudományban is. Innét való nagy hajlandóságunk a „bizottsági“ tárgyalásokra, az ülésezésekre, erre a valódi „morbus

hungaricus“-ra. Mert a bizottsági tárgyalásban senki sem fárad, senki sem foglalkozik alaposan a tárggyal, de azért mégis mindegyik quasi re bene gesta itél.

A társadalom szellemi foglalkozásai és kedvtöltései is, mind arra mutatnak, hogy az élvezetben is a könnyűt, kényelmest keresik, — a lelket, elmét munkálgodtatót únják, kerülik. Innét a lóversenyek divatja, a könnyű vígjátékok, bohózatok, operettek sikere; a rövid novellák, tárcacikkelyek kelendősege — mint csak nem rég hangoztatta GYULAI PÁL. Innét az ujságírás szertelensége, a zene kedvelése, a művészet, festészet vonzó ereje, a verses és versikés gyűlések népszerűsége. Ki törődnék ezekkel szemben hazafias és komoly közügyekkel, ki az akadémiával, a tudóssal, vagy könyvével; ki jár még drámába, ki olvas most már három kötetes regényt, 12 szakaszos hőskölteményt.

Innét való jó részében, az érdeklődés a parlamenti nyilvános küzdőtér iránt is. A parlament, az ő könnyű, érdekes munkájával, gyors és fényes sikerével, elragadja az egész társadalmat, — vonzza a tudóst s az ifjút egyaránt, — a tudomány komoly, fáradságos és hálátlan csarnoka pedig kiürül. Mi serkentse, mi buzdítsa, mi elégítse ki a tudóst, a tanárt, hogy hazája javára, nemzete dicsőségére ne lankadjon fáradságos munkájában? Én alig látok olyan serkentést, buzdítást nálunk — és nyilván azért látom oly gyakran a lankadást.

Boldogult MARKUSOVSKY számtalanszor hangoztatta, hogy mi, magyarok, eljutunk a katonaságban úgy mint a tudományban, bravúrral az ezredességig

— de tovább vajmi ritkán. És sajnos, nagyon is igaza volt!

De érthető is.

Ha egyszer nyilvános rendes tanár, akkor egyre megy, vajjon agyon dolgozza-e velejét, avagy megelégszik azzal, hogy megtanulta immár a studiumát s azzal beéri ez életben. A német tanár remélheti, — és hajdan, a mikor az internationalis latin nyelv volt a tudósok nyelve, a magyar is remélhette, — hogy tudományos munkái pénzt, dicsőséget szereznek neki, s előléptetést más és más, jobban fizető egyetemre. Ez ösztönzi a folytonos munkára. Nálunk nem juthat előbbre, még ha Socratessel vetekedhetik is, mert csak egy a kathedra. Legyen boldog, hogy 300 frtos 5-ödéves korpótléka van. Ha boldogulni akar eszével és munkájával, ott hagyja az egyetemet.

Német-, Angol-, Franciaországban továbbá a szellemi munka, az írás jól jövedelmez. Nálunk a könyvírás — tudós könyvé, nem iskolai compendiumé — csak pénzáldozat. A szellemi munka nem jövedelmez, még ha az Akadémia adja is ki. Az Akadémia „*nagydíja*“ 200 arany, s ilyen nagy díj van az egész ország összes tudósai számára évente egy, — ellenben 2000 aranyos, és több ezer aranyos díj sok van, de csak a lovak számára.

Bizony-bizony okosabb Magyarországon lólabakkal versenyezni, mint emberi észszel! Pedig csak kísérelnék meg, adnának évente 10—20—40.000 forintos díjakat tudományos munkákért, meglátnák, mennyire felvirúlna ez országban a szellemi munka is, a versenyképesség a tudományokban is.

Miképen maradjon meg a tanár buzgón és tevé-

kenyen a tudomány művelésének és tanításának nehéz és fáradságos útján, hisz nemcsak hogy nem jutalmazák, de rendszeren figyelembe nem veszik, sőt nem is látják a munkáját. Azok a legmagasabb körök is, melyek másutt (pl. Bukarestben is) oly buzdítólag hatnak a tudományok és művészetek művelőire, nálunk nem kísérik figyelemmel, nem is ismerik a magyar tudományt s annak művelőit. A társadalom pedig legfőlebb a parlamenti s némileg még a művészeti sikerek iránt lelkesedik. A tudománynak egyedül az Akadémia ad Magyarországon babért, — de sokan, elég hazafiatlanul, folyton arra törnek, hogy az Akadémia babéra is alig legyen értékesebb egy szalmakoszorúnál. Vajjon festene-e BENCZÚR, ha képeit nem vennék meg, de csak meg sem néznék, — csak a hibáját keresnék?

Nemcsak hogy nem buzdítják a tanárt, de sőt inkább mesterségesen fokozzák elégedetlenségét, nyugtalanítják existenciáját.

Pár éve történt, hogy egyesek ismeretes hibái miatt új rendet hoztak be az egyetemre, a tanárok javadalmazásába. Habozás nélkül elismerem a reformátorok nemes szándékát, de kétségbe vonom kellő tapintatukat, tapasztalatukat. Az eredmény pedig az, hogy az egyetem tanárai jó részének, bátran mondhatom, hogy a majoritásnak érzelmeit mélyen sértették amaz intézkedések.

És hogy ama intézkedések eddig nem vezettek tudomány- s tanításügyünkre nézve szerfölött káros eredményekre, a szellemi strike-ra, azt csakis *a tanárok hazafias érzelmeinek s tudományos ihlettségüknek* lehet betudni. De tény az, hogy *az egyetemi tanárok díjazásának rendszere* már évek óta éles és egyre izgató tövis

egyetemi tanügyünk testében, melyet okvetetlenül ki kell venni, mert a baj elmérgesedhetik idővel, a mikor legmagasabb nemzeti s kulturális érdekeink singyenék meg.

A francia anarkia elmondhatta éppen száz és egy esztendő előtt, a mikor LAVOISIER-t lefejezte, hogy a republikának nincsen szüksége sem tudósokra, sem chemikusokra, — de Magyarország s egyáltalán a mai kultura efélét nem vallhat.

A mai kultura, a mai államélet igenis nem nélkülözheti a tudóst s annak szellemi munkaerejét, de sőt egyre jobban rászorúl. És pedig nem csupán azért, mert az szerzi meg és gyarapítja a jólét kútforrásait, hanem azért is, mert a mai társadalom rászorúl ama erőkre, a melyek a tömegeknek az anyagiak iránt erősen kifejlődött érzékeit szelidítik, nemesítik. Ily erők pedig — az első sorban álló tiszta vallásosságon kívül, — a tudomány, a felvilágosodás.

A hol minden érzék és érdeklődés a politika, eme enyém, tied, övé kérdése (helyesebben enyém, enyém, enyém kérdése) felé fordul, ott folytonos és fokozatos a radikalizmus fejlődése. Ezzel szemben, a kik a tudás, a tudomány iránt érzéket birnak ébreszteni a tömegekben, azok elvonják emezeket a politikától.

A vallás és a tudomány, a műveltség a legerősebb konzervatív hatalmak, a *szocialis béke* oszlopai, annál inkább, mert nem ébresztenek irigységet, mint a vagyon, vagy a hatalom.

A tudományok és a szociális humanizmus.

Minden emberi tudásnak és tettnek legfőbb és legnemesebb célja — az égiekről nem szólva — az, hogy az embertársaknak, a társadalomnak, a hazának használjon. A kereszténység alapelve, a szeresd fele-

barátodat, ugyanezen alapgondolatból indul ki. Igaz, a kereszténységben ezen elvből inkább az vált ki, hogy jótékonyak legyünk szűkölködő és nyomoruságban levő embertársainkkal szemben, tehát inkább *keresztényi könyörületre* és alamizsnára tanított, míg az emez elveken felnőtt mai *szociális humanizmus* minden ember testi és szellemi javát, jólétét egyenlően óhajtja érvényesíteni, előmozdítani, a mint ezt legszebben a francia államférfiak fejezik ki, a mikor mondják, hogy a *respublica* feladata támogatni a gyengéket, a kik nem képesek saját erejükből magukat fentartani. Ugyhiszem nincsen senki, a ki be nem látná, hogy ezen eszméknek nincsen semmi közösségük az alapjában igazságtalan és társadalmilag, emberileg káros *kommunizmussal*.

És valóban, a társadalom a tudományban nem a *tudást* magát tiszteli, de a célt s az eredményt, a mely annak munkálkodásában, az emberiség javára nézve, nyilvánul. Azért a társadalom mindig gyűlölte az alchymistákat, a bűbájosokat, méregkeverőket, bár nagy tudósoknak tartotta őket. Ma sem tiszteljük, sőt elítéljük például annak a chemikusnak a tudását, a ki az élelmi szert, italt meghamisítja, pedig sokszor komoly és mély tudomány az alapja hamisításainak; a robbantó szerek, fegyverek feltalálói sem emlegeti a társadalom valami nagy hálával, és nem becsüljük a legzseniálisabb írók sem, a ki morális felfogásunkkal ellentétes tanokkal, „szívének erkölcs-telenségével“ akarná „beárnyékolni korát.“ *

A természettudományok, a nemzetgazdaság, technika, az orvostudomány, a hygiene becsülése abban a mértékben emelkedett, a mint több és több és

* H. ö. Pesti Napló, 1895. május 2; 5-dik oldal.

nyilvánvaló hasznót tudtak az emberiségnek szerezni, — ennek a javát előmozdították; és ellenkezőleg, sok szellemi munka és tudomány, a mely annak idején nagy tekintélyvel birt emezekkel szemben, háttérbe szorúl immár, mert látják, hogy az emberiség javát nem viszi előbbre. A metaphysika, bölcsekedés egyik-másik ága, a klasszikusok betanulása és fenhéjázó citálása, a kívülről betanult história, eseményeinek éveivel és napjaival, kívülről — még akár visszafelé is — elmondott kalendárium, egyszóval a scholasticismus, a mezzofantinismus a tudományban immár elkopott, — helyettök új, reális elvek léptek a tudományok ápolásában uralomra. *A tudományok mai feladata: a közjó munkálása, a szociális humanizmus szolgálása.*

Így áll a dolog egyetemeinkkel is. Nyiltan valom, hogy az egyetemnek és tanárainak feladatát nem az absztrakt tudományos bűvárkodásban, avagy szakmájuk betanításában látom csupán, hanem abban is, hogy tudományukkal és tanításukkal a közjó érdekét előmozdítsák. Más szóval, az egyetem és a tanár akkor felel meg leginkább feladatának, ha a benne, az általa művelt *tudomány* az emberek, a társadalom testi vagy lelki jólétét célozza, ha a *tanítás* munkásokat nevel a társadalom jóléte előmozdítására, és végre, s nevezetesen ha az egyetem, a tanár — mint legmagasabb intellektualis faktor — *kihat a társadalomra*, — együtt él és munkál a társadalommal a közjólét szolgálásában.

Ne értessem felre és ne vádoltassam reál-utilitárizmussal. Én nem csupán *anyagi* hasznót értek akkor, a mikor a társadalom jólétét, a közjót han-goztatom. Ide értem én — a magasabb lelki jólétről,

a vallási üdvösségről nem szólván — mindazt, a mi a testet fentartja és annak kényelmet, fejlődést, oltalmat szolgáltat; de ide értem azt is, a mi a léleknek békét, nyugalmat biztosít, annak nemes ösztöneit fölébreszti, fejlesztí és táplálja s a mi az erkölcsi érzést kielégíti. És így nemcsak pl. a technikus, a chemikus működik a közjólétre, a mikor anyagi javak sokasítására képesít, hanem a pap is, a mikor a lélek nyugalmaát ápolja és érzéseit nemesíti (evangeliumi feladatairól itt nem szólok); a jogász, a mikor a társadalmi rend biztosítására és az erkölcsi érzet kielégítésére munkálkodik; a bölcész és philolog, a mikor a szellemet nemes élvezésre tanítja, képesíti; az orvos, a hygienikus, a mikor a test szenvedéseit csillapítja, a mikor a testet betegség, szenvedés, munkára képtelenség ellenében, oltalmába veszi, az egész nemzetet pedig az elsatnyulás, kipusztulás, epidemiák ellenében oltalmazza.

Nem szándékozom fejtegetni, hogy miképen válassza meg, s miképen irányítsa a tudós tudományos munkáját s búvárkodását, hogy a főcél, a közjó lehető legsikeresebb előmozdítását soha szemei elől ne téveszse. Ily fejtegetésre egyébként — és természetesen — csakis a saját szakmámra nézve volnék képesítve.

Arról szintén röviden szólhatok, miképen vezessék az egyetemi oktatást, hogy az a közjó hasznára váljék.

Nézetem szerint az oktatásban irányadó elvnek kell lenni: hogy *az életnek és ne az iskolának tanítsunk*.

Tudom, hogy itt megint sok ellentmondásra találok. Sokan vélik, hogy az egyetemi oktatás csak a tudomány eszményeit, az igazságot, a tényt, s ne az abból származható gyakorlati hasznosat, jót tartsa

szemei előtt, s hogy az egyetemi oktatás a tanulót a tudós, a tanár gondolat-világába s felfogása mélységébe vezesse be. Ezek anathemát sutognak reám, mint egyáltalán ama imént kifejtett nézeteimre, melyek a tudományoknak *közhasznosságát* helyezik előtérbe, holott ők a tudományt magát, és pusztán öncélnak tekintik. Mindazáltal szilárdan ragaszkodom én is nézetemhez, és sürgetem a közjó érdekében, hogy az egyetemi oktatás a tanulók *tömegére* nézve *szakiskolázás* legyen első sorban, s hogy csak a választottak számára, tehát *kivételesen, tudósok nevelése*.

A szakmájában s annak az élethez való viszonyában jól iskolázott jogász, orvos, technikus stb. hasznosabb a társadalomra nézve, mint a szakszerűleg tanulatlan s gyakorlatlan egyén, habár egy kevés tudós mázzal bír is; mert a társadalomnak jóléte függ attól, milyen tanult a jogász, milyen gyakorlott az orvos, milyen készségű a technikus. Sőt úgy vélem, hogy alig lehetne hasznos a nemzetre nézve, ha valamennyi jogásza pl. alapos jogbölcseleő volna, akár a professzora, de nem értene a perrendtartáshoz, váltó-, kereskedelmi joghoz, közigazgatási joghoz stb.; — vagy például — ne sutor ultra crepidam — előnyösebb a közjólétre nézve, ha valamennyi orvos jól be van gyakorolva az orvoslásba, a műtevésbe, a gyógyításba, mint ha mindannyian oly kiváló anatomusok, physiologusok volnának, mint nagy tekintélyű tanáraik, — de rossz orvosok maradnának.

A tudományos nevelés, a szakmabeli gyakorlati kitanítás elhanyagolásával, csakis a választottaknak, tudós-, professzorjelölteknek való.

A tudományok miként, mely irányban való művelése, valamint az oktatás módja első sorban a tanár egyéniségétől függ. Ő választja meg legjobb tudása, lelkiismerete szerint, mily kérdésekkel foglalkozzék és mily alakban adja elő tudományát. Nem kételkedem, hogy valamennyi tanár arra törekszik, hogy a nézete szerint legfontosabbat kutassa s a tanuló jövő feladataira nézve leghasznosabbat tanítsa. A tudás és tanítás iránya és tartalma tehát a tanártól függ. De nem függ tőle, hanem a viszonyoktól és a *tanügyi szervezettől*, az, vajjon képes-e a tanár, illetve az egyetem a bennök rejlő intelligencia erejével a társadalomra, az államéletre is hatni. Az egyetemek s főiskolák szervezésétől lényegesen függ, vajjon az a gazdag tudományos kincs, ami a tanárokból összehalmozva van, érvényesítheti-e hatását, avagy nem a nemzet kulturájára s közjólétére: a jogásztanár és fakultás tudása az igazságszolgáltatás nemzeti ügyére, a közigazgatás országos ügyére, a technikus tanár és a műegyetem tudománya a közlekedés, ipar, kereskedelem ügyére, az orvosi kar tudása a közegészség ügyére stb.

A szociális
humanizmus
s egyetemi
iskola-
rendszerünk.

Én úgy látom, hogy mai egyetemi rendszerünk mellett a tanár művelheti tudományát és taníthatja annak vívmányait, azonban a társadalomra, az államéletre nem, avagy csak hiányosan folyhat be, mert *egyetemeink az államélettől elzárt életet élnek*, mint a gubójába zárt báb, s az államélettel, a közügyekkel, ezeknek javával csak kivételesen s kerülő utakon érintkezhetnek.

Ennek pedig a főoka az, *hogy egyetemeink és műegyetemünk a kultusz és közoktatási miniszteriumba vannak összpontosítva*, a hol az élettel nem is jöhetnek érint-

kezésbe, a helyett, hogy pl. az egyetem jogtudományi osztálya az igazságügyhöz, az orvostudomány a belügyhöz, pl. a technika a kereskedelemügyhöz stb. osztatnék be, vagyis oly miniszteriumokba, amelyek szakköréhez tartoznak s a melyek kebelében érintkezhetnének az étellel, a közigazgatással s arra szellemi erejökkel befolyhatnának.

Látom a felzúdulást. Ime ez haeresis. Elárulom a „*Scientiarum Universitas*“-t; szétdarabolom az egységes egyetemet s ezzel aláásom a tudományok alapos művelését, helyes oktatását.

Lehet, hogy tévedek nézeteimmal. Azt is beismerem, hogy elfogult lehetek; elfogulttá tehet szakmám, az orvostudomány, a hygiene, a mely oly kiválóképen bír szereppel a közigazgatásban, ennek szocialis humanisztikus törekvéseiben. Azért ki is jelentem, hogy én első sorban az orvosi és hygienikus szakma szempontjából bírálom egyetemi rendszerünket. De másrészt határozott meggyőződésből beszélek, s úgy hiszem sikerülni fog kimutatnom, hogy:

1. a tudományok (nevezetesen az orvosi tudományok s a hygiene) sikeres művelése és oktatása nem sajátossága az egyetemi iskolarendszernek, — azok a szakiskolákban is virágozhatnak;

2. a szakiskolák inkább alkalmasak bizonyos tudományos szakmáknak (orvosi, technikai, jogi stb.) az államélet, a közjó javára érvényesítésére, mint az egységes egyetemi rendszer.

Kérem hallgassanak meg.

Tudom jól, hogy sok kiváló tudós lelkesen hangoztatja s ékesen bizonyítja, hogy az egységes egyetemek s az egyetemi rendszer a tudomány oszlopai és erősségei, — hogy sokan állítják, miszerint a német nép magas műveltségét s a tudományokban ez idő szerint való hegemoniáját a német egyetem-rendszer szülte stb.

A tudományok sikeres művelése s tanítása nem az egységes egyetemi rendszer sajátossága.

Ismerem DU BOIS-REYMOND¹ lelkesülését az egységes egyetemek iránt, ismerem CHARLES DE VILLERS² és más franciák csodálatát e rendszer iránt, és ismerem HUNFALVY,³ BREZNAY⁴ nagy tudományú rektor-elődeim elismerését az egységes egyetemek irányában — de nem értek egyet velök.

Az egyetemi rendszernek lényegét és előnyét DU BOIS REYMOND és mások is abban látják, hogy az egyetemen a tudományok mind együtt vannak s hogy a három szaktudományi kar benső viszonyban van a negyedik, a bölcsészeti karral, a mely azoknak kezét nyújt, nekik az előkészítő és közönségesen általánosabb érdekű tanulmányokat szolgáltatja, s az egész intézménynek tudományos szellemét s egyszersmind a kölcsönös termékenyítő hatást is biztosítja.

Nos, először is, semmiféle egyetemen sincsenek ma már együtt az összes tudományok; tehát egyik sem viseli jogosan ma már a Scientiarum Universitas címet. Hiányoznak belőlök pl. a technikai tudomány, óriás terével, a mezőgazdasági tudomány, fontos specialis ismereteivel, — a bányászat, az erdőszet, az állatorvoslástan stb.

¹ L. Reden. Zweite Folge. Leipzig, 1887.

² Coup d'oeil sur les Universités d'Allemagne.

³ Rectori beszéd, 1885.

⁴ Rectori beszéd, 1893.

Azután az a kölcsönös hatásuk a fakultásoknak is inkább frázis, mint valóság. Tény az, hogy költségkimélésből nem állítanak fel pl. külön chemiai, physikai, természetrajzi tanszéket a tanárjelölteknek a philosophiai karban s az orvosoknak az orvosi karban, hanem együtt hallgatják e tudományokat a philosophiai karban. De ez nem előnye az egyetemi rendszernek, hanem inkább hátránya, és tudományos és didacticai szempontból egyaránt célszerűbb volna a külön-külön chemiai, physikai, természetrajzi tanszék az orvosi s a philosophiai fakultás kebelében. Éppen így áll a dolog pl. a historikus stb. tárgyak tekintetében is, a philosophiai s jogi hallgatókra nézve. Ebben a tanszék-megspórolásban nincsen semmi különös behatásuk a különféle fakultásoknak egymásra és az ifjúságra.

Én is látom, és pedig már régóta, az egyetemi fakultások életét egymás mellett, de kölcsönösséget, egymásra való tudományos hatást sem a tanárok, sem a tanulók tekintetében *az egyetem kebelében* absolute nem tapasztalok. Erre a kölcsönös tudományos termékenyítésre az egyetem egyáltalán nem nyújt, alig is nyújthat módot, alkalmat. A különféle fakultások tanárai és tanítványai semmiféle közös munkában, ülésben, tárgyalásban (ama közös előadásokat kivéve) nem érintkeznek tudományosan egymással.

Az *egyetem tanácsa* pedig tisztán adminisztráló testület, a mely a tudományok szellemével s egymásra hatásával nem foglalkozik, — és csak elvétve, nagy ritkán fordul elő, hogy valami egyetemi ügy eldöntésébe a különféle fakultások tudományos gondolkodásmódja, szelleme is belejátszik, közreműködik.

Régebben igenis meg volt ez a kapcsolat a fakultások között, de egyszerűen azért, mert a bölcsészeti karon tanulta az orvos s a jogász is a neki nélkülözhetetlen *latin* nyelvet.¹ A mint fejlődött a gymnasium s a nemzeti nyelv, csökkent a philosophiai kar nélkülözhetetlensége más tudományszakok számára.

Hajdan azok, a kik a tudományos pályát választották, az egyetemre vonultak, és összes ismereteiket ottan, a különféle karok előadásaiból, szedték össze. Ott éltek egyetemi városaikban éveken át, a legszabadabb tanrendszer mellett, s hallgatták azt, a mi lelküknek tetszett, és lettek belőlök encyclopaedisták. Akkoron meg volt a kölcsönös érintkezés a kevés számú s szűk körű tudományszakmák között, — akkor teljes egyetem nélkül nem is volt teljes tudományos képezés. Mai nap képtelenség azt kívánni az egyetemi hallgatótól, hogy pl. orvosi tanulmányain kívül philosophiai, jogi s más eféle előadásokra is eljárjon; és tényleg nem is jár el egy sem. Azért nincs is külön hatásuk az egyetem különféle fakultásainak a tanulóra.

Ha dicsérik (HUNFALVY), hogy német egyetemeken pl. a jogász elmegy néha Du Bois-REYMOND physiologiai, avagy CURTIUS-nak görög philologiai előadására is, úgy én ezt a betekintést Debrecenbe nem tartom valami nagyon művelőnek az egyetemi hallgatóra nézve, még kevésbbé tartom ahhoz az egyetemet nélkülözhetetlennek. Ahhoz ugyanis, hogy valaki valami híres tanár tudományos előadásait látogathassa, nem szükséges, hogy amaz előadások az egyetemen tartassanak, vagy hogy a hallgató annak az egyetemnek hallgatója legyen;

¹ Dr. Mathias KAPPES: Die philosophische Bildung unserer gelehrten Berufe. Münster, 1892.

eljuthat oda egyetemi rendszer nélkül, a mint pl. Párisban a „Faculté“-k előadásaira a nagy közönség bejár. Boldogult LENHOSSÉK professzor előadásain mindig nagy gaudiumot okozott, — az előadás rovására — ha egy-egy jogász az előadásra betekintett.

Ahhoz, hogy tanár és tanítvány más tudományágak szelleméről és irányáról, vívmányairól tájékozást szerezhessenek, hogy a különféle tudományok egymásra behassanak, ma már nem szükséges a fakultásoknak egyetembe egyesítése, s a különféle fakultások előadásainak látogatása, mint hajdan, mert ma birunk ama szellemi szükségletek kielégítésére sokkal alkalmasabb módszerekkel, mint a minő az el-el-látogatás egyes híresek egyes előadásaira az egyetemen: ilyenek az akadémiák s rokon tudományos testületek tárgyalásainak hallgatása s nevezetesen és mindenk fölött a tudományokat összegező s folyton figyelemmel kíséző . . . *sajtó, az irodalom.*

És attól félnek, hogy ha a mai egyetemi rendszer meg bomlik, akkor a tudományszakok szerte hullanak s a nemes, magas, önzéstelen ideál elesik, a tudomány csakhamar korlátolt gyakorlati irányokat követ (DU BOIS-REYMOND, HUNFALVY) és begyakorló iskolává süllyed a kenyérkereset számára. (KAPPES.)

Ezt az aggodalmat a tapasztalat legfényesebben megcáfolja, még pedig magában a legtökéletesebb egyetemi rendszer hazájában is, Németországban. Ottan immár nem kételkedhetik senki, hogy az egyetemek kapcsán kívül álló *technikai főiskolák*, — például a berlini, hannoverai, drezdai stb. stb., sőt pl. a *gazdasági akadémiák*, pl. a berlini, hohenheimi, az *állatorvos-akadémiák*, pl. a berlini, müncheni, az élet gyakorlati

követeléseinek kitűnő kielégítésén kívül az ideális tudomány terén is ép oly becses, ideális irányú munkásságot fejtenek ki, mint az egyetemek. De nálunk is, Magyarországon, a Polytechnikum tudományos inferioritása immár pusztá ráfogás, — sőt konstatálhatjuk, hogy állatorvos-akadémiánk is, a tiszta természettudomány — orvostudomány — művelésében is, sok tekintetben méltán versenyez az egyetem orvosi karával, s nevezetesen pedig, hogy szakminiszteriuma részéről eme tudományos munkásságban több és hatékosabb támogatásban részesül, mint maga az orvosi fakultás.

Kardoskodnak még az *egységes tanrendszerrel* is az egységes egyetem mellett s a szakiskolák ellen. Nézetem szerint azt is teljesen helytelenül. Egységes tanrendszert nem is lehetséges a különböző tudományszakmákra nézve az egyetemen fentartani; más tanrendszert kíván az orvos, természettudós, és mást a theologus, a bölcész, a philologus, jogász. És tényleg más a theologus tanrendszere egyetemünkön, más a jogászé és más az orvosé, a kitől laboratoriumokat, klinikákat stb. kívánnak meg. Más a tanároknak életpályájuk is, más a jövőjük, nevezetesen pedig nagyon is egyenlőtlen a munkájuk, minél fogva jogosan és méltányosan más az igényük.

Sőt másnak kell lenni az *előkészítésnek* is a különféle szaktanulmányokra. A theoretikusok minden sophismái s gúnyolódásai dacára más középiskola kell az orvosnak, más a jogásznak. S ha VIRCHOW és EXNER ellentétes nézetben vannak az egyetemi előképzést illetőleg, mint BREZNAY kiemeli,¹ az természetes. VIRCHOW

¹ Rectori beszéd, 1893. 23. lap.

nagyobb súlyt fektet az előképzésben a matematikára s természettudományra — mert ő orvos, — EXNER ellenben nagyobb súlyt fektet az ó-klasszikus előképzésre, mert ő meg jogász. Tehát az egységes tanrendszert nélkülözünk kell a jó egyetemen, de el kell hagynunk a jól berendezett középiskolában is. Az orvos-tanító, a technikus-tanító valószínűleg azt kívánja — nem akarok pozitive szólni, — hogy az előképzés, a gymnasium legyen 5—6 osztályú, — ellenben az egyetemi — vagyis szakképzés — a mostani 4—5 év helyett, 7—8 éves. Ellenben a jogász, philosophus, theologus talán megelégszik a mai középiskolával.

Az *egységes tanügyi adminisztráció* az egyetemen szép frázis, de sok árnyékoldallal bír. Az a sokféle tudományszak, s a szakokban a sok disciplina, a melyek — mint már kifejtém — többnyire külön tudományindividuumot képviselnek immár, más és más szükséglettel bírnak, más ellátást igényelnek. Eme ellentétes igényű tudományszakok egységes adminisztrációja szerfölött nehéz. És képzelhetetlen is az az adminisztrátor, a ki a theologus, a jogász, az orvos, a philosophus, a technikus tudományos és tanulmányi igényeit egyformán képes volna felfogni és méltányolni. Így történik azután, hogy az adminisztráció ingadozik, — egyszer jobban támogatja az orvosi, a természettudományokat, mint pld. TREFORT alatt, máskor ezek igényei iránt nem bír érzékkel.

Az a körülmény, hogy a 4 fakultás adminisztratív véleményező testülettel bír az *egyetemi tanácsban*, (akarva mondom, hogy csupán adminisztratív és csupán véleményező ez idő szerint a tanács szerepköre, mert

tényleg így áll a dolog) nem hogy előnyére válnék a tudományszakoknak s így az egyetemi rendszernek, de inkább még hátrányukra válhat. Ez idő szerint s már régóta nincsen ugyan konfliktus az egyetemi tanács és a fakultások között, de csak azért, mert a tanács nem avatkozik a fakultások dolgaiba. Tehát a tanács egy fölösleges bureau az expediatur-ra. Ha akadna tanácstag avagy tanács, a mely egységesíteni akarná a tudomány, az oktatás rendszerét az egyetemen, s a fakultásokat kényszeríteni akarná egységes rendszerre, mindjárt kiütne a háború, s egymás útjában állanának fakultás és tanács, vagyis az egyetem, mert mindhiába, a fakultások tudományos és tanítási igényei nem egységesek. Azt, hogy a különféle tudományszakok képviselői az egyetemi tanácsban a tudományok kölcsönös egymásra hatását, azok harmonikus fejlődését hoznák létre, eufemisztikusan lehet mondani, de pozítíve kimutatni, bebizonyítani nem lehet, a mint ezt föntebb már említém.

Mindezek szerint nem fogadható el, hogy csakis az egységes egyetemi rendszer biztosítaná a tudományt, haladást, közfelvilágosodást stb. És Németország szellemi világát is nem az egységes egyetemek tették nagygyá, de a német nép tette nagygyá a német egyetemeket; és nem a szakiskola-rendszer tette elmaradottá a francia szellemet a legújabb korban, hanem a francia nép tette sterillé a francia szakiskolákat. A míg ugyanis a tudománynak elég volt az egyéni inspiratio, a gondolat, addig jól működött a francia iskola is; akkoron egyeteme is messze túlhaladta a német egyetemeket. A mióta azonban a tudományhoz laboratóriumok, pénz, idő és *munka* kellenek, azóta megválto-

zott a francia iskola helyzete a némettel szemben. Míg a német nemzet számos egyetemet állított fel, ezekben nagyszámú laboratóriumot létesített, munkásokat alkalmazott, addig a francia nemzet fukar maradt felső iskolái anyagi ellátásában, laboratóriumok, tantervek s eszközök dolgában. Azóta természetesen felülkerekedett a német egyetem. A ki látta a párisi felső iskolák, például az 5000-nyi hallgatósággal bíró orvosi iskola silány laboratóriumait, felszereléseit, tanárainak gyér számát, kivált a közelmúltban, és látta azokkal szemben, akár a kicsiny német egyetemek (Strassburg, Halle stb.) felszerelését, tanárai, munkásai számát, érteni fogja, hogy a francia szakiskoláknak el kellett maradniok a német egyetemek mögött, — de nem rendszerük, hanem hiányos felszerelésük miatt.

A szakiskola-
rendszer elő-
nyei.

Az elmondottakban, úgy hiszem, eléggé kimutattam, hogy nincsen semmi komolyabb tudományos avagy közoktatási érdek, a mely az egységes és egy külön miniszter — a közoktatási miniszter — által kormányzott főiskola-rendszert, egységes egyetemi rendszert követelne meg.

Ezzel párosan, úgy hiszem, azt is bebizonyíthatom, hogy a fentebb ajánlottam szakiskola-rendszer, a mely az orvosi oktatást a belügyi, a jogi oktatást az igazságügyi miniszter alá, a technikát a kereskedelmi miniszter, a philosophiai fakultást a kultusz és közoktatási miniszter alá helyezi, — a tudományoknak (pl. orvosi, jogi, technikai) az életre, a közjólétre való behatásuk szempontjából több előnnyel bíztat, mint a mennyivel az egységes egyetemi rendszer bír.

Erről kívánok szólni.

Mielőtt azonban a *szakiskola-rendszernek* s a külön szakminiszteriumok alá helyezésnek előnyeit fejtegetném, nem hallgathatok el egy megjegyzést, nehogy félreértessem az indokokra nézve, melyek nézeteim formálásában vezettek. Mint egyetemi tanár évtizedek során immár annyi jót, annyi támogatást élveztem a magas kultusz- és közoktatási miniszterium s annak jeles főnökei részéről, hogy szinte rosszul esik vázolnom, bizonyítanom a szakiskola-rendszer, a szakminiszteri vezetés előnyeit, a mai egyetemi rendszer, közoktatási miniszteri vezetés fölött.

És nem az az értelme felszólalásomnak, mintha én az egyetemet, avagy a miniszteri kormányzást hibáztatnám, — ez legtávolabb áll tőlem. Gondolkodásom vezetője, rugója egyedül az, hogy hiszem és reménylem, miszerint szakminiszteri vezetés és szakiskola-rendszer mellett különféle tudományágak, nevezetesen az orvos-egészségtudományi, azonfelül hogy tudományosan és didaktikailag ép úgy megfelelőeknek, mint egyetemi rendszer és kultuszminiszteri vezetés mellett, még a közjóra is, a közigazgatásra, az államéletre, a *gyakorlati életre* is befolyhatnak, és pedig sokkal hathatósabban, mint az egyetem kötelekében és a kultuszminiszter kormányzása alatt.

Ezt a gyakorlati behatását pedig a szaktudományoknak az államéletre éppen Magyarországon, hazám és nemzetem érdekében, rendkívül fontosnak, elhanyagolhatatlannak s azért elhallgathatatlannak tartom.

Ez felszólalásom indító oka.

A kultusz- és közoktatásügyi miniszteriumok, természetüknél, ügytartalmuknál fogva általában scholastikusok, theoretikusok és idealisták. A gyakorlati élettel keveset érintkeznek. Ennélfogva igen kevés is bennök az érzék bizonyos szakmák gyakorlati jelentősége, az élettel való gyakorlati vonatkozásaik iránt, — így kivált a jogi, az orvosi, a technikai szakmák ama vonatkozásai iránt, — minélfogva egyszersmind kevés bennük az érzék arra nézve, hogy ama szakmák gyakorlati része is kellően fejlesztessék az egyetemen.

Maga a nagyközönség, ide értve a törvényhozást is, az egyetemben egyszerűen theoretikus „iskolát” lát, a melynek kihatását a gyakorlati életre alig veszi észre, nem méltányolja. Ennélfogva nincs meg a hajlandósága arra, hogy ama „iskolák” fejlesztésére kellő, azok gyakorlati jelentőségének megfelelő mértékben áldozzék. Innét számos egyetemi (orvosi) intézetünknek elszomorító, a közérdekre nézve káros elhanyagolása, szűkölködése.¹

Ha ama tudományszakmák a szakminiszterek vezetése alatt állanak, azt reménylem, hogy inkább méltatást fognak találni náluk; gyakorlati fejlesztésükre a szakminiszteriumok, saját szükségleteik érdekében, nagyobb figyelmet fognak fordítani, és a törvényhozás is, látva összefüggésüket a gyakorlati élettel és a közjóléttel, inkább lesz hajlandó fejlesztésükre az eddiginél is nagyobb áldozatot hozni.

A mi az orvosi tanulmányokat illeti, számba-

¹ Példaképen a *közegészségtani* tanszék és intézet állapotára hivatkozhatom. Ez intézet 21 évi fennállása után is, ma is oly szűk és sanyarú viszonyok között tengődik, hogy gyakorlati feladatainak a közélettel szemben, a *közegészségügy* terén, épenséggel nem képes megfelelni.

veendő az, hogy a belügyminisztérium nagyon intensive és extensive érintkezik az orvosi renddel. Az orvosi rendnek több mint fele ugyanis, 1000 és 1000 orvos, a belügyi közigazgatás szolgálatában áll, mint községi, illetve körorvos, városi orvos, mint járásorvos, rendőr-orvos, járványorvos, tiszti orvos, kórházak orvosa stb., nem is szólva arról, hogy a többi orvosnak is, valamennyinek az a feladata, a mit a belügyminisztérium kormányoz: betegek gyógyítása, betegségek megelőzése. Ezzel szemben a kultusz- és közoktatásügyi minisztériumnak úgyszólván semmi érintkezése sincs az orvosi renddel. A közoktatási miniszter s az egyetem ugyanis kitanítja, kineveli az orvosok tömegét; a mint azonban a diplomát az orvosnak kezébe adják, megszűnt minden összeköttetés köztük s az orvos között. Jelenleg sem a közoktatásügyi minisztérium, sem az egyetem, melyek kitanították az orvosokat és ismerik azok képességeit, nem folyhatnak be semmit sem neveltjeiknek jövő kihasználására az állam érdeke javára; a belügyminisztérium ellenben, a mely alkalmazza, a mely kihasználja az orvost s annak munkáját, nem ismeri az orvost a kit alkalmaz és kihasznál. Ha az orvosi oktatás a belügyminisztérium kebelében van, e minisztérium megismerheti és jól kihasználhatja a képességeket; azokat állítja az orvosi és egészségügyi közigazgatás fontosabb ügyei élére, a kiket kiismert a tanulás és tanítás folyamán.

A belügyminiszter tehát igen jól kihasználhatná a képességeket, a jelesebb asszisztenseket, orvosokat a közegészségügy, a kórházak stb. élén, — azonban jelenleg nem lévén érintkezésben velök, ismeretlenek közül választja embereit.

A belügyminiszter továbbá folytonosan szükségeli közigazgatásához a lehető legmagasabb orvosi, nevezetesen hygieniai intelligenciát. Ez az egyetemen található legbiztosabban. De nem lévén kapcsolatban az egyetemmel, nem használhatja ki ennek szakszerű munkaerejét. Gyenge szurrogátum az, hogy a belügyminiszteriumban közegészségi tanács van, a melynek tagjai túlnyomólag az orvostanárok. A tanár ama tanácsban, úgyszólván, *nobile officiumot* visel; nincsen egybekapcsolva szorosabban a miniszteriummal, az egészségügyi kormányzattal; tehát annak egészségügyi működésével szemben is idegen marad.

A belügyminiszteriumnak, illetve annak egészségügyi és orvosi kormányzatának ez az idegen volta, szemben az egyetemi, orvosi neveléssel, magával hozza egyszersmind, hogy a belügyminiszterium alig bír befolyással az orvosi képezésre, holott neki, az ő céljaira kell a képzett orvosok serege.

Ebből pedig sok visszásság következik. A belügyminiszterium, hogy javítsa, biztosítsa a neki szükséges orvosi rend szakismeretét, *tiszti orvosi vizsgát* létesít, nem törődik azonban azzal, hogy orvosai megszerezhetik-e, tanulhatják-e az egyetemen vagy bárhol a szükséges ismereteket — és tudjuk jól, hogy nem tanulhatják; a közoktatásügyi miniszterium ellenben szervezi ugyan az orvosi oktatás és vizsgázás ügyét¹, de alig van tekintettel a belügyminiszter, az egészségügy, az orvosügy szükségleteire; nem törekszik arra, hogy az orvosok tanulhassák azt, a mire a belügyminiszterium éppen leginkább súlyt fektet.

¹ Az *orvosi szigorlati rend* immár negyedik évében fekszik a közoktatásügyi miniszterium előtt — döntés nélkül.

Sőt a belügyminiszterium s közoktatásügyi miniszterium, mondhatnám, ellenséges szemmel kísérik egymás működését az orvosi oktatásügy terén, a helyett, hogy támogatnák egymást. Így pl. a belügyminiszterium rendelkezik Kolozsvárott országos kórházzal, a melylyel nem tudja, mit csináljon; a közoktatásügyi miniszteriumnak ellenben Kolozsvárott van orvosi fakultása a melynek kellene kórház, de nincsen, mert a belügyminiszterium az ő kórházát nem adja át. Egyáltalán a belügyminiszteriumnak vannak és még inkább kell, hogy legyenek nagy kórházai, de nincsenek orvosai; a közoktatási miniszteriumnak vannak nagyszámú szakértő tanárai, docensei és tanulói stb., de nincsenek és nem is lesznek kórházai, a melyekben ama tanárok, docensek, tanulók tanulhassanak, tudományosan fejlődhessenek.

Vajjon megfelel-e ez a helyzet egy kulturállam igényeinek, a közügy érdekeinek? Vajjon értelmes dolog-e, hogy a közoktatásügyi miniszter képezze a belügy számára az orvost, gyógyszerészt, bábát, nem a belügyminiszterium maga, a mely azokat céljaira kihasználja? Vajjon belenyugodnék-e a hadügyminiszter abba, hogy a kultuszminiszter képezze az ő katonáit s azután diplomával ellátva, odaadná, tessék itt a tüzér, huszár, boldogulj vele a hogyan tudsz? Vajjon nem volna-e helyesebb, ha az orvosi oktatásügy a belügyminiszterium keze alatt volna, a mikor az úgy rendezné be az oktatást, a hogyan azt az ország orvosügye és egészségügye megköveteli, — a mikor kórházait azonnal rendelkezésre bocsáthatná az orvosi oktatásnak stb?

Romániában jobban kihasználják a nemzet intellektualis erőit a közönség érdekében. Ottan az orvos-tanárok egyszersmind egészségügyi főinspektoralai az

országnak. Szakmájuk különfélesége szerint a közegészségügynek más és más ágazatát tartják legkompetensebb főfelügyeletök alatt.

De láthatjuk Magyarországon is a dolgoknak ilyen helyesebb rendjét. Az *állatorvos-akadémia* nem a közoktatási miniszterium alatt áll, hanem a földművelési miniszterium alatt, a melynek az állatorvosokra nagy szüksége van. És nézzük csak és csodáljuk az állatorvos-akadémia rohamos tudományos fejlődését a földművelési miniszterium alatt; és nézzük és respektáljuk a böles kihasználását ezen akadémia szaktanárainak az állategészségügy terén; és nézzük azt az állandó összeköttetést, a mi van ama miniszterium, amaz akadémia és az ország állatorvosai között.

Az emberorvosok évek óta irigykedve nézik az állatorvosügy, állategészségügy hatalmas fejlődését, az állatorvosi szakismeret szerencsés kihasználását, egyszersmind az állatorvosi szakismeretnek megbecsülését az eme szakismeretet kihasználó miniszterium részéről. Ha az állatorvos-képezés az egyetem mellett volna, a mint van az orvos-képezés, a gyógyszerész-képezés, a baba-képezés, akkor nyilván az állatorvosügy is szerényebb viszonyok között volna, nem fejlődött volna mai magaslatára.

Mindezek nyomán úgy az orvosi s egészségi tudomány, mint kivált orvosi és egészségi közügyünk érdekében állónak tartom, hogy az orvosi képzés — beleértve a gyógyszerész-képzést s a bábaképzést is — a közoktatási miniszterium alól, a hol az nem válhatik aktív tényezőjévé a közjólétnek, kivétessek és a belügyminiszterium alá rendeltessék.

Úgyhiszem, hogy mindaz, a mit az orvosi oktatásügyre nézve elmondottam, mutatis mutandis

áll pl. a jogtudományi, a technikai kiképezésre nézve is, a melyek talán szintén nyernének, ha az igazságügy, illetve a kereskedelmi miniszterium alá rendeltetnének, mint a hol közelebbi érintkezésbe léphetnének az államélettel, arra jótékonyan befolyhatnának, — és viszont a gyakorlati élet szükségei az ő fejlődésükre hatnának. Nem érzem magamat mindazáltal eléggé szakértőnek eme szakmák peripetiáiban, hogy véleményemet kellő alapossággal indokolhassam.

A vázoltam szakiskola-rendszer előnye, hogy könnyebb, mozgékonyabb vele a haladás a mutatkozó szükségletek kielégítésében, mint az egyetemi rendszer mellett. Az kétségtelen, hogy a meglevőknél több orvosra van szükségünk, — az is kétségbe vonhatatlan, hogy az orvosi tanításra sokkal több térre van szükségünk, mint a mennyivel két egyetemünkben birunk, már csak azért is, mert egy-egy laboratóriumban, egy-egy klinikán 150—200 és több orvosnak gyakorlati kiképezése merő illuzio, s azt az orvosok képezése, tehát a beteg ember s a közegészségügy bánja meg.

Az orvosi iskolák szaporítása elkerülhetetlen, — de vajjon kell-e velők együtt a philosophiai, a theologiai, a jogi fakultásokat is szaporítani? Több újabb, egységes és teljes egyetem meghaladhatja a nemzet erejét s bizonyos tekintetben nélkülözhetőnek is mondható, — több újabb orvosi főiskola létesítése azonban elkerülhetetlen, égető szükség a közjó szempontjából, s azért azok, esetleg *egyetemek nélkül* is, felállítandók.

A „Scientiarum Universitas.”

Befejezéshez közeledem. Nézeteim enyhítésére egy kis megnyugtatóssal tartozom. Én az orvosi, jogi, technikai főiskolák életbeléptetése után is fentartandónak vélem a *Scientiarum Universitas*-t, még pedig a mostaninál igazabbat, valódiabbat.

A *Scientiarum Universitas*-t olyan testületnek képzelem, a melyben minden főiskola választottaival képviselve van. Ennek a *Scientiarum Universitas*-nak feladata volna Magyarország közoktatásügyi tanácsát képezni, — időnként közös gyűléseket tartani, s magas kulturális kérdéseket megvitatni; feladata volna a főiskolák főhatóságai, a miniszteriumok számára véleményezni, s az összes tudományok nevében a doctort promoteálni. Végre feladata volna a törvényhozásban választottai által az ország szellemi arisztokráciáját (a vallási, születési és vagyoni arisztokratia mellett) képviselni. E képviselők igen hasznos szolgáltatást tehetnének ottan a közjónak, nem is szólva arról, hogy mily különös és fonák dolog, hogy az ország Senatus-ában, a főrendiházban, képviselve vannak a vallások, a születés és vagyon, a *tudás* azonban, a tudományok nem.

A „vallás- és közoktatásügyi miniszterium.”

A vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnak körébe valók volnának, az én felfogásom szerint: az elemi népoktatás, a középiskolák, a tanárképzés — tehát a philosophiai facultás és az összes művészeti oktatás, és a művészeti és kulturális intézetek, muzeumok, színházak kormányzása; — továbbá oda valók a kultuszügyek, a melyek addig, a míg az egész oktatásügy nincsen államosítva, a mit nemzeti egységünk és jövőnk tekintetéből a legfontosabb intéz-

kedésnek tartok, nem választhatók külön a közoktatási minisztériumtól, mert az oktatásügy javarésze egyházi, felekezeti hatáskörben fekszik.

Elmondottam nézeteimet a felső oktatásügy „Salus rei-
szervezéséről. Jól tudom, hogy nagyon is hiányosan, publica
hézagosan fejtettem ki e nagy és fontos kérdést s suprema lex
annak sokféle nehézségeit, de a rendelkezésemre esto.”
álló idő rövidsége behatóbb méltatást nem enged meg; és tudom, hogy erőm is egyáltalán elégtelen a proponáltam nagyfontosságú reformok teljes és tökéletes kiépítésére, — mégis nem hallgathattam el nézeteimet, mert azt hittem, hogy a javasoltam rendszerrel inkább ki lehet használni a főiskolák, nevezetesen az orvosi fakultás szellemi kapitalisait a közjó, a nemzet előnyére, mint a mai egyetemi rendszerrel. Nagy és hatalmas nemzetek megtarthatják akár évszázadon át hibás institutióikat, — elbirják; de kicsiny nemzetnek minden létező erőt, még a legyszerényebbet is, ki kell és teljesen használnia, semmi erőt sem szabad használatlanul hevertetnie, mert csak így bírja ki a versenyt a nagy és hatalmas nemzetekkel.

Látom előre is, hogy sokan meg fogják támadni gondolkodásomat és nézeteimet. Rám olvassák, hogy nem becsülöm eléggé a tudományok idealizmusát s az egyetemek fényes multját. — Én tisztelem az idealizmust úgy, mint a multakat is, de azt is vallom, hogy idealizmusból és a multak dicsőségéből nem élhetünk meg, nem prosperálhatunk, nem fejlődhetünk kellőképen. Azért újra és végezetül is azt hangoztatom, hogy *ne csupán az ideáloknak, és kívált ne a sablonnak hódoljunk, hanem az életnek, a közjónak is éljünk.*

